

Duindoorn, liguster, kardinaalsmuts, wegedoorn en zuurbes zijn

Duinstruweel bevat dynamische en

De duindoorn als pionier in de jongste stuifduinen bij Domburg (Zeeland).

Foto's: Bert Maes.

Van Rottum (Groningen) tot 't Zwin bij Cadzand (Zeeland) ligt een vrijwel aaneengesloten duinenrij. Zelfs op wereldschaal is dat uniek. Het beeld van hoog en laag struweel, duingrasland en hier en daar de natte duinvalleien en stuivende zandheuvelds maken nog steeds een oorspronkelijke indruk. De verschillen in grondsoort en klimaat maken een grote variatie aan plantesoorten mogelijk. Ook de invloed van de mens draagt bij aan de soortenrijkdom.

Ongetwijfeld was de uitgestrektheid van de dungebieden vroeger nog veel groter. Er was toen nauwelijks duinbebossing. Overal verspreid lagen boerenbedrijfjes en liep er vee dat de begroeiing kort en het zand stuivend hield. Het struweelhout werd geoogst en voor zover er berken en eiken groeiden werden die als hakhout benut. Grote veranderingen kwamen er in de laat achttiende en vooral negen-

tiende eeuw met de duinbebossingen van met name naaldhout. De twintigste eeuw eiste grote oppervlakten duin voor de duinwaterwinning. Na circa 1950 is er veel aandacht besteed aan recreatieve beplanting. Vanaf de zeventiende eeuw werd overigens ook al sierbeplanting toegepast; wollige sneeuwbal, rode kornoelje, mahonia, sering en rode kamperfoelie komen her en der nog spantaan voor.

Grote variatie

De duinen zijn zeker niet overal hetzelfde. Dat heeft enerzijds te maken met het ontstaan van de duinen, zo'n 5.000 jaar geleden, en anderzijds met grote verschillen in gebruik en beheer. Zo is er een opvallend verschil in de duinen ten noorden van Bergen en ten zuiden ervan. Ten noorden is op veel plaatsen het duinzand kalkarm, wat direct aan de flora te zien is. In plaats van duindoorn en wilde liguster zien we er velden van struikheide en kraaiheide en komen er meer berkenbosjes voor. Vroeger kwam er in de duinen ook jeneverbes voor maar die is, op een enkel exemplaar na, uitgestorven. Duinen waar geen drinkwater gewonnen wordt zoals op Voorne en bij het Zwanewater hebben nog oorspronkelijke natte valleien en duinplassen met struwelen van zachte berk,

gevarieerde beplanting

grauwe wilg, rossige wilg, kruipwilg en bitterzoet.

Behalve de variatie langs de kust van noord naar zuid is er een boeiende afwisseling te zien van de kustlijn naar de binnenduinstrand toe. Het proces van duin- en struweelvorming is nog steeds gaande. Het verse afgezette duinzand is bij uitstek een geschikt milieu voor de duindoorn die er gemakkelijk in ontkiemt en het duinzand kan vastleggen. Al snel volgen soorten als gewone vlier, wilde liguster, kruipwilg, bitterzoet, dauwbraam, duinroosje en egelantier. In de strijd tegen de verstuiving wordt duindoorn wel aangeplant.

Ook bittere wilg, berijpte wilg, amandelwilg, zwarte populier en abelen zijn ingezet om het zand te beteugelen. Als het jonge struweel niet wordt overstoven of weggeslagen door de zee, ontstaat er humusvorming en ontwikkelt zich een bodem die geschikt is voor nieuwe migranten: eenstijlige meidoorn, wilde kamperfoelie, wilde kardinaalsmuts, Gelderse roos, wegedoorn, viltroos en hondrozen. In een nog latere fase komen de zomereik, zachte berk en gladde iep aan bod waardoor er meer een echt boskarakter ontstaat.

Grote verschillen in begroeiingen zijn ook te zien tussen de noord- en zuidhellingen. De beschutte en meer schaduwrijke noordhellingen zijn soortenrijk, de zuidhellingen vertonen meer dynamiek en verstuiving. Ook dieren hebben een grote invloed op de struweelontwikkeling. Vooral konijnen, reeën en vroeger (en thans weer in toenemende mate) koeien en paarden kunnen struweel- en bosontwikkeling sterk remmen.

Typische duinstruweelsoorten

Duindoorn

De meest karakteristieke en algemene duinstruik is de duindoorn (*Hippophae rhamnoides*). De duindoorn is een echte pionier die uitstekend de zoute zeewind en droogte kan verdragen. De wortels kunnen wel een meter diep de grond in. De zijwortels vormen uitlopers waardoor de plant zich enorm kan uitbreiden. Door de beharing is de duindoorn goed tegen droogte bestand. De soort is tweehuizig en de bijzonder kleine bloempjes worden door de wind bestoven. In latere fase wordt hij tot

zo'n 3 m hoog, soms zelfs tot 6 m. Meestal sterft de duindoorn af na 8 à 10 jaar, maar hij wordt onder gunstige omstandigheden veel ouder. In latere ontwikkelingsstadia van het struweel is de duindoorn onderdeel van de rijkst gevarieerde struweeltypen die we kennen. Behalve spontane begroeiingen is er ook veel duindoorn aangeplant, soms van de Middeneuropese ondersoort ssp. *fluviatilis* (onze inheemse duindoorn is ssp. *maritima*). Deze vorm heeft smallere bladen, minder takdoorns en kleinere bessen.

De oranje of bijna rode bessen van de duindoorn worden graag gegeten door spreuwen, kraaien en lijsters. Bessen die de maag en darmen van deze vogels zijn gepasseerd, kunnen beter ontkiemen. Ze zijn rijk aan vitamine C en er kan uitstekend jam en vruchtesap van gemaakt worden.

Wilde liguster

De wilde liguster (*Ligustrum vulgare*) lijkt op de niet inheemse haagliguster, maar heeft een smaller blad en behaarde twijgen. Vergeleken met de duindoorn is de liguster een jonge immigrant. Hij heeft zich hier circa 2.000 jaar geleden gevestigd. In de noordelijke duinen is de soort niet algemeen. Behalve in de duinen komt de wilde liguster in de hellingbossen van Zuid-Limburg voor. Ook de wilde liguster is een echte pionier die op

De karakteristieke, vitamine C-rijke bessen van de duindoorn.

enigszins beschutte glooiingen grote door de wind geschoren groene plakaten kan vormen. Het zijn echte kalkminners. Wilde liguster kan bovendien goed schaduw verdragen zodat die ook later in de ontwikkeling, zelfs in duinbos nog wel voorkomt. Op beschutte plekken groeit de liguster uit tot struiken van zo'n 2 à 3 m met pluimen van witte bloempjes en glimmend zwarte bessen die door vogels niet gewaardeerd worden.

Wilde kardinaalsmuts

De standplaats van de wilde kardi-

Liguster met tronen van zwarte bessen.

De zuurbes in vrucht, gefotografeerd in Meijendel.

naalsmuts (*Evonymus europaeus*) is zeker niet tot de duinen beperkt, maar is daar wel heel goed aangepast. Ofschoon minder dan de wilde liguster kan hij tegen overstuiving en is om die reden ook wel aangeplant. Hij is gebonden aan een kalkbodem en kan goed schaduw verdragen. De kardinaalsmuts heeft door de sterke vorming van Sint Janslot en waterlot een bijzonder vermogen om de vraat van konijnen en de stippelmotrupsen te overleven. Stippelmotten kunnen kardinaalsmutsvegetaties volledig met spinselgordijnen inpakken. Op beschutte plaatsen kan de kardinaalsmuts uitgroeien tot een kleine boom van circa 6 m hoogte. Zeldzame oude exemplaren kunnen een stamomvang bereiken van ongeveer 1 m. De kleine, geelgroene, viertallige bloempjes zijn tamelijk onopvallend. Des te opvallender zijn de oranje gekleurde zaden omgeven door de felrode vruchtbladen. De kardinaalsmuts is een echte insectenbestuiver vanwege de nectar. Opvallend zijn de groene twijgen en de witachtig gestreepte bast. Plaatselijk zoals in Meijendel en Kennemerland is de kardinaalsmuts heel algemeen, in de Zeeuwse duinen is de soort zeldzamer. Bij Egmond is fossiel materiaal gevonden van circa 1.000 voor de jaartelling.

Wegedoorn

De wegedoorn (*Rhamnus catharticus*) is typisch voor het oudere struweel in de kalkrijke duinen. De ecologie komt grotendeels overeen met die

van de wilde kardinaalsmuts. De wegedoorn kan minder schaduw verdragen en is ook vochtgevoeliger. Deze struik is verwant aan sporkehout of vuilboom. Sporkehout groeit echter juist op de arme zandgronden en heeft geen takdoorns. Beide soorten hebben kleine viertallige, witte bloempjes en bij rijpheid zwartglimmende bessen. Ze kunnen tot behoorlijk grote, brede struiken uitgroeien; de oudere stammen zijn te herkennen aan de zwartgrijze en wat schilferende schors. Vooral de Wassenaarse duinen en Voorne zijn rijk aan wegedoorns.

Zuurbes

De zuurbes (*Berberis vulgaris*) komt eigenlijk alleen in de duinen geregeld voor. Daarbuiten, zelfs in Zuid-Limburg op de steilhellingen, is de soort zeer zeldzaam. De zuurbes is een lichtminder en verdwijnt als het struweel overgaat in bos. Op zich kunnen struiken, die steeds weer nieuwe wortelloten krijgen, wel meer dan 100 jaar oud worden. Ze zijn erg decoratief met de uitbundig gele bloemtrossen en in de herfst rode en eetbare bessen. In het verleden is de soort bestreden vanwege de rol als tussengastheer voor de zwarte graanroest. De zuurbes is niet overal algemeen in de duinen. Rijke groeiplaatsen zien we in Meijendel en Voorne, op de Wadden komt de zuurbes vrijwel niet voor. De zuurbes groeit vooral in oudere, zonnige struwelen op kalkhoudende bodem. De bloemen

worden vanwege de nectar druk door insecten bezocht.

De Nederlandse kust herbergt een groot aantal plantesoorten. Dit komt ondermeer door de variatie in bodem en klimaat. Ook de mens heeft zijn sporen in dit gebied achtergelaten (aanplant en drinkwaterwinning). Een aantal karakteristieke soorten wordt beschreven.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesbureau in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken. Eerdere artikelen over inheemse bomen en struiken verschenen in Tuin & Landschap nummer 2, 7, 12, 17 en 23 in 1992; 3, 11, 22 en 26 van 1993 en 5, 6, 7, 9, 14 en 21 van 1994.

Glanzende donkere vruchten van de wegedoorn.

Liguster-velden in het stuifzand achter de zeereep bij Castricum.